

**Evropski centar za romska prava
Državni izvještaj
Februar 2004.**

**Nekonstitutivni:
Uskracena prava Roma u post-genocidnoj Bosni i Hercegovini**

REZIME

Malo je zemalja u svijetu u kojima su ljudska prava tako snažno zagantovana zakonom kao sto je to slucaj u Bosni i Hercegovini. Ustav Bosne i Hercegovine kaze, «Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurat ce najviši stupanj medunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda.» Ustav nadalje daje evropskim zakonskim standardima koji se bave ljudskim pravima prioritet nad svim drugim zakonima, obuhvata odredbe koje zabranjuju diskriminaciju i ukljucuje u ustavni poredak niz drugih medjunarodnih sporazuma o ljudskim pravima, od kojih neki nisu ratifikovani od strane nijedne druge evropske zemlje. Uprkos tome, odredjene odredbe Ustava Bosne i Hercegovine kao i ustava oba entiteta *prima facie* diskriminiraju Rome i druge nekonstitutivne narode, cime se krse i navedeni ustavi i medjunarodni zakoni o ljudskim pravima. Ustavno pravo Bosne i Hercegovine sprijecava Rome da uzivaju u jednom broju osnovnih politickih prava. Bosna i Hercegovina je jedina zemlja u Evropi u kojoj su Romi zakonom sprijeceni da zauzimaju visoke politicke polozaie, ukljucujuci i Predsjednistvo. Kao pripadnici drugorazrednog nekonstitutivnog naroda, djeca Roma u Bosni i Hercegovini danas mogu samo da mastaju o tome da jednog dana postanu predsjednici svoje drzave.

Evropski centar za prava Roma (ERRC) je tokom svog istrazivanja o stanju Roma u Bosni i Hercegovini ustanovio da su Romi konstantno suoceni sa krsenjem njihovih ljudskih, politickih, ekonomskih i drustvenih prava, kao rezultat njihovog zvanicnog drugorazrednog statusa u Bosni i Hercegovini, izmedju ostalog i zato sto ukorijenjeno anti-romsko raspolozenje u Bosni i Hercegovini podstice rast endemicne rasne diskriminacije i drugih krsenja ljudskih prava Roma. Pored toga sto su pravno sprijeceni da zauzimaju visoke politicke polozaie, mnogim Romima u Bosni i Hercegovini su uskracena osnovna izborna prava i ne mogu glasati jer im nedostaje jedna ili vise licnih isprava ili su cak nemaju drzavljanstvo. Nedostatak licnih dokumenata dovodi do toga da ne mogu koristiti usluge brojnih javnih sluzbi u ostvarivanju niza osnovnih prava, ukljucujuci skolovanje, javni stambeni fond, i zdravstvenu i socijalnu zastitu. Mnogi Romi ne mogu da povrate vlasnistvo nad svojom prijeratnom imovinom, i radi toga zive u nesigurnosti, vrlo cesto u nelegalnim naseljima pod uslovima koji su ispod svakog standarda, sirom zemlje. Pored toga, zabiljezeni su slucajevi nasilja nad Romima od strane drzavnih sluzbenika, kao i od nedrzavnih cinilaca (npr. njihovih neromskih susjeda). Slucajevi nasilja nad Romima u Bosni i Hercegovini su bili u porastu u vrijeme stampanja ovog izvjestaja.

Raspad bivše Jugoslavije i ratovi koji su nastali imali su razarajuće posljedice na Rome kao pojedince ali i na njihove zajednice u Bosni i Hercegovini. Prema Romima su se brutalno odnosile sve strane u konfliktu, i strahuje se da je oko 30.000 Roma bilo meta etnickog ciscenja. Mnogi Romi su bili zatvoreni i ozbiljno zlostavljani u koncentracionim logorima, posebno u onima koje su držali Srbi. Romi i njihove zajednice su, prema izvjestajima, bili meta narocito u Prijedoru i okolini sela Kozarac, Hambarine, Tukovi i Rizvanovici. Užasna zvjerstva protiv Roma su takodje pocinjena u Vlasenici, Rogatici, Zvorniku i okolnim selima. Najmanje 70 Roma je ubijeno u zloglasnom masakru u Srebrenici 1995. godine. Romski muskarci su nasilno regrutovani i tjerani na radnu obavezu u vojsci na svim stranama u sukobu. Mnoge Romkinje su silovane i/ili prisiljene na rad u javnim kucama. U ratu, koji je trajao od 1992. do 1995. godine, unistene su citave zajednice Roma. Do danas, pravda jos nije dostupna Romima zrtvama dogadjaja pocinjenih u toku rata izmedju 1992. i 1995. godine.

Pored toga, iako je vecina bosanskih Roma prije rata zivjela u istocnoj Bosni – u dijelovima zemlje danas lociranim u Republici Srpskoj – vecina Roma danas zivi u Federaciji BiH, prije svega u sjeveroistocnoj Bosni, u Tuzlanskom kantonu, ili u centralnoj Bosni (Sarajevo, Zenica). Na hiljade Roma iz Bosne i Hercegovine se nije vratilo u svoju zemlju. Genocidni gradjanski rat u Bosni i Hercegovini je iz osnova promijenio demografsku kartu Roma u Bosni i Hercegovini. Ogroman broj Roma jos uvijek nije povratio vlasnistvo nad svojom predratnom imovinom i nisu primili odgovarajuće nadoknade za imovinu koja im je konfiskovana ili unistena tokom rata, sto je od izuzetne vaznosti za pojedince u pitanju.

Ovaj izvjestaj je zasnovan na opseznim terenskim istrazivanjima nezavisno sprovedenim od strane ERRC, kao i kroz saradnju sa nevladinom organizacijom Helsinski odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, sa sjedistem u Bijeljini, i sa drugim nevladinim organizacijama. Istrazivanja o stanju ljudskih prava Roma u Bosni i Hercegovini sprovedena od strane ERRC i Helsinskog odbora za ljudska prava u Republici Srpskoj ukazuju na mnogobrojne razloge za zabrinutost na polju ljudskih prava, ukljucujuci i sljedece:

1. Iskljucivanje Roma iz ucesca u vlasti na najvisim politickim pozajajima

Ustav Bosne i Hercegovine sprijecava Rome da budu clanovi Predsjednistva BiH i Doma naroda. Jedino predstavnici konstitutivnih naroda – Bosnjaci, Hrvati i Srbi – su ovlasteni da budu clanovi Predsjednistva i Doma naroda. Iz tog razloga, samo na osnovu njihove etnicke pripadnosti, Romi ne mogu cak ni da se kandiduju na izborima na takve polozaaje. Nadalje, Romi ne mogu da glasaju na izborima za predstavnike Doma naroda u Federaciji Bosne i Hercegovine (sto je institucija na entitetskom nivou koja ima slican naziv kao institucija «Doma naroda» na drzavnom nivou), jer samo bosanski i hrvatski delegati Doma naroda u Federaciji imaju pravo da glasaju za predstavnika Doma naroda. Iskljucivanje Roma sa politickih polozaaja na najvisem nivou dovodi samo do jos vece ugrozenosti romskih zajednica u Bosni i Hercegovini

2. Poteskoce u dobijanju licnih isprava i drzavljanstva

Mnogi Romi u Bosni i Hercegovini ne posjeduju licne isprave i, u izuzetnim slucajevima, nemaju drzavljanstvo. Zabiljezeni su slucajevi apatrida medju Romima u Bosni i Hercegovini. Romi se suocavaju sa raznim poteskocama na putu do licnih isprava koje ukljucuju ali se ne ogranicavaju na rodni list, licnu kartu, dokumente potrebne da bi se obezbijedila zdravstvena zastita i socijalna pomoc, i pasos. Poteskoce prouzrokovane neposjedovanjem isprava su zastrasujuće, i neposjedovanje jedne isprave moze dovesti do nemogucnosti izdavanja drugih potrebnih isprava. Neposjedovanje licnih isprava i drzavljanstva ugrozava sposobnost Roma da dobiju pristup uslugama javnih sluzbi koja su od kljucnog znacaja u ostvarivanju niza osnovnih prava i sloboda, kao sto su pravo na glasanje, pravo na adekvatan smjestaj, pravo na socijalnu pomoc, pravo na obrazovanje i pravo na najvisi ostvarivi nivo zdravlja.

3. *Nasilje nad Romima*

U kontekstu neprestanih etnickih tenzija i nepovjerenja u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini, Romi su prepusteni na milost i nemilost sluzbi koje sprovode zakon u kojima oni skoro uopste nisu zastupljeni. Policijski sluzbenici u Bosni i Hercegovini su bili pocinioci nasilnih napada na Rome; posebno su odabirali Rome za svoju metu kroz praksu "rasnog profilisanja"; organizovali su racije na romska naselja; optuzivali su Rome za krivicna djela za koja nisu imali nikakve dokaze ili su im dokazi bili veoma slabi; nisu cinili nista da bi na odgovarajuci nacin istrazili zlocine u kojima su Romi bili zrtve nasilja. Rasno motivisani napadi na Rome u Bosni i Hercegovini su takodje zabiljezeni u toku i nakon rata u periodu od 1992. do 1995. godine. Romi su u velikom broju slucajeva bili zrtve nasilja od strane napadaca neromske pripadnosti, gdje su nekima zadate vrlo ozbiljne povrede. Verbalno zlostavljanje Roma i prijetnje nasiljem nad Romima u Bosni i Hercegovini je uobicajena praksa.

4. *Krsenje prava na stanovanje i na imovinu*

Mnogi Romi su iskusili poteskoce pokusavajući da ostvare svoja prava na imovinu i adekvatan smjestaj u poslijeratnoj BiH. Veliki broj Roma je jos uvijek raseljen unutar zemlje iz brojnih razloga. U nekim slucajevima, Romi nisu mogli da povrate vlasnistvo nad svojim prijeratnim kucama iz straha ili zbog drugih smetnji. Da li ce Romi uspjeti da povrate vlasnistvo nad svojom imovinom zavisi od volje (vecinom neromskih) lokalnih vlasti koje su vrlo spore kada je rijec o iseljavanju nelegalnih privremenih korisnika iz romskih kuca. U mnogim slucajevima poznatim ERRC-u gdje su Romi uspjeli povratiti licnu imovinu, privremeni korisnici su unistili ili opljackali imovinu prije svog iseljenja. Mnoga neformalna naselja u kojima su Romi zivjeli prije rata su unistena, a njihovim bivsim stanarima nije pruzen odgovarajuci alternativni smjestaj. Oni Romi koji su uspjeli da se vrate u takva neformalna naselja su cesto prepusteni na milost i nemilost lokalnih vlasti, voljnih da romsku zemlju daju za industrijske ili druge ekonomske razvojne projekte, dok istovremeno ne prave nikakve planove kako da obezbijede alternativni smjestaj za Rome na silu delozirane iz svojih kuca. Romi koji zive u neformalnim naseljima ili koji su zivjeli u socijanim stanovima prije rata nemaju nikakve koristi od novih imovinskih zakona, i u mnogim slucajevima ne mogu da konkurisu za finansijska sredstva koja su se slila u zemlju kroz razne seme za rekonstrukciju. U takvim naseljima adekvatni uslovi za zivot ne postoje. U ekstremnim slucajevima, izuzetno losi uslovi za zivot su doveli do smrti ugrozenih stanara. Nadalje, Romi cesto ne mogu da iznajme privatan smjestaj radi rasne diskriminacije ili siromastva ili iz oba ova razloga istovremeno.

5. *Prepreke u ostvarivanju drugih osnovnih prava*

Romi u Bosni i Hercegovini suocavaju se sa nebrojenim preprekama u ostvarivanju osnovnih prava na zaposlenje, socijalnu pomoc, najvisi ostvarivi standard zdravlja, i skolovanje. Romima je konstantno i iz proizvoljnih razloga uskracen pristup javnim sluzbama koje su im neophodne za ostvarivanje niza socijalnih i ekonomskih prava. U slucajevima dokumentovanim od strane ERRC i partnerskih organizacija, doslo je do smrti pojedinaca Roma jer im BiH vlasti nisu pruzile osnovne usluge kao sto je na primjer osnovna zdravstvena njega. Egzistencija velikog broja Roma danas je ugrozena radi izuzetno losih uslova u kojima su prisiljeni da zive.

Na osnovu zakljucaka ovog izvjestaja, ERRC preporucuje da Vlada Bosne i Hercegovine (kao i entitetske vlasti, i kantonalne i opstinske vlasti gdje je moguće) usvoji sljedece mjere u skladu sa svojim ovlastenjima:

1. Bez oklijevanja, dopuniti Ustav Bosne i Hercegovine da bi se omogucilo potpuno i znacajno ucesce Roma i svih drugih nekonstitutivnih grupa na svim nivoima vlasti u BiH.

2. Olaksati dobijanje drzavljanstva Bosne i Hercegovine Romima koji zive u Bosni i Hercegovini i obezbijediti neophodne pravne dokumente (kao sto su rodni list i licna karta) svim Romima koji takve isprave ne posjeduju.
3. Izvesti pred lice pravde sva lica odgovorna za ratne zlocine pocinjene nad Romima u toku rata izmedju 1992. i 1995. godine.
4. Garantovati da izbjeglice Romi koji zive u BiH nece biti vraceni u svoju zemlju porijekla ako im tamo prijete progon. Staviti na raspolaganje procedure koje ce obezbijediti punu integraciju Roma koji su gradjani trecih drzava a zive u Bosni i Hercegovini vise od pet godina i koji zele da postanu BiH drzavljanjani.
5. Usvojiti sveobuhvatno zakonodavstvo protiv diskriminacije u skladu sa standardima postavljenim u Direktivama Evropskog vijeca br. 2000/43 i 2000/76 i osnovati jako specijalizovano tijelo koje ce osigurati efektivno sprovođenje.
6. Sprovoditi temeljne i pravovremene istrage u vezi svih optuzbi na racun policijske zloupotrebe vlasti nad Romima, ukljucujuci nasilje, nezakonite pretrage i konfiskovanje imovine, zlonamjerne istrage slucajeva nasilja nad Romima, uznemiravanje, nevršenje istraga nad rasno-motivisanim zlocinima, i/ili nepruzanje zastite potencijalnim zrtvama nasilnih napada. Preduzeti sve potrebne mjere da bi se obezbijedio efikasan pravni lijek i odgovarajuca nadoknada Romima koji su bili zrtve policijske brutalnosti.
7. Odmah izvesti pred lice pravde osobe odgovorne za rasno-motivisano nasilje i druge primjere nasilnog kršenja ljudskih prava Roma i osigurati da, ukoliko rasna mrznja motivise ili na neki drugi nacin utice na zlocin, to bude uzeto u obzir u sudskom procesu.
8. Osigurati Romima pravo na povrat njihove prijeratne imovine, ukljucujuci imovinu dobijenu putem de facto dosjelnosti. Preduzeti adekvatne i blagovremene korake sa ciljem da se isele privremeni korisnici romske imovine, te da se preduzmu odgovarajuci sudski postupci protiv privremenih korisnika koji su unistili ili opljackali romsku imovinu prije nego sto su je napustili.
9. Koristiti sva moguca sredstva za zastitu i promociju prava na smjestaj i garantovati zastitu protiv prisilnog deloziranja iz stana. Garantovati Romima sigurnost u zakupu stanovanja i zemlje ukljucujuci izmedju ostalog i opstu zastitu od prisilnih delozacija iz stana. Garantovati da ce delozacije biti vrsene u skladu sa odgovarajucim medjunarodnim standardima. Garantovati da Romi nece biti diskriminisani u procesima vezanim za prisilne delozacije i obezbjedjenje alternativnog smjestaja. Garantovati adekvatnu novcanu i nematerijalnu nadoknadu, kao i sveobuhvatno krivicno i administrativno obestecenje, u slucajevima nelegalnih prisilnih delozacija. U slucajevima gdje je prisilna delozacija neizbjezna, obezbijediti da nijedna osoba ne postane beskućnik ili laka meta za kršenje njihovih prava, time sto ce se obezbijediti adekvatan alternativni smjestaj, preseljenje ili pristup obradivoj zemlji za one zrtve delozacija koje nisu u mogucnosti da sami obezbijede svoje izdrzavanje.
10. Narediti lokalnim vlastima da obezbijede, bez odlaganja, adekvatnu pijacu vodu, elektricnu energiju, odvoz smeca, javni prevoz, puteve i drugu javnu infrastrukturu za ona romska naselja koja trenutno nemaju obezbijedjenu jednu ili vise od navedenih stavki.

11. U interesu osnazivanja Roma da preuzmu kontrolu nad svojom sudbinom sto se smjestaja tice, obezbijediti izvrsnu amnestiju za «nelegalna» romska naselja, dajuci pravo na zemlju i imovinu osobama koji stanuju na odredjenom mjestu, i ustanoviti «nultu godinu» za potrebe urbanizma i buduceg regulisanja.
12. Dodijeliti odgovarajuca sredstva projektima za izgradnju socijalnih drustvenih stanova i obezbijediti Romima jednak pristup dobijanju drustvenih stanova.
13. Osnovati drzavni fond za Rome i ostale koji zive u siromastvu kroz koji bi mogli pristupiti dobijanju novcane pomoci i/ili nisko-kamatnih stambenih kredita u svrhu poboljsanja stanovanja.
14. U slucaju prijavljenih zlostavljanja u skolskom sistemu, kao sto je praksa isklucivanja, fizicko i verbalno vrijedjanje, ponizavajuci tretman, i slucaevi gdje nastavnici i skolski sluzbenici nisu pruzili zastitu romskoj djeci od zlostavljanja od strane njihovih skolskih drugova, kazniti odgovorne strane i sprovesti mjere za sprijecavanje daljeg zlostavljanja.
15. Poduzeti sve potrebne mjere da se obezbijedi jednak pristup integrisanom obrazovanju romske djece, a posebno djevojčica. Podržati romske učenike putem obezbjedjivanja stipendija, nabavke knjiga i pokrivanja putnih troškova da bi mogli da pohađaju školu.
16. Razviti i sprovesti obrazovne programe za odrasle, sa ciljem da se ispravi naslijedje substandardnog skolovanja i nedostatka skolovanja Roma.
17. Ustanoviti mjere «pozitivne akcije» sa ciljem povecanja broja Roma u visokom skolstvu i osigurati da te osobe dobiju svu potrebnu podrsku da zavrse studije.
18. Razviti nastavne planove za ucenje romskog jezika, kulture i istorije koji ce biti dostupni svim skolama, tako da sva djeca u Bosni i Hercegovini mogu uciti o tome kako su Romi doprinijeli drustvu.
19. Usvojiti mjere koje ce osigurati Romima, a posebno Romkinjama, da efikasno ostvare svoje pravo na zaposlenje, zdravstvenu zastitu, pristup socijalnoj pomoci te javnim dobrima i sluzbama.
20. Obezbijediti Romima koji ispunjavaju zadate uslove isti pristup drzavnim pozajmicama i drugim podobnostima za ratne veterane i clanove porodica romskih boraca poginulih u ratu od 1992. do 1995. godine.
21. Osigurati da adekvatna pravna pomoc bude dostupna zrtvama diskriminacije i kršenja ljudskih prava, kroz obezbjedjivanje besplatnih pravnih sluzbi za ugrozene i pripadnike slabih grupa, ukljucujuci Rome.
22. Proaktivno zaposljavati Rome na strucnim polozajima u drzavnoj administraciji, policijskim snagama i sudstvu, sa ciljem eliminisanja obrasca nedovoljne zastupljenosti i preduzimanja koraka da se Romi ukljuce u procese donosenja odluka.
23. Preduzeti efikasne mjere da se osigura da lokalne vlasti vrse upis svih osoba koje fakticki stanuju u toj opštini, bez obzira na njihovu etnicku pripadnost. Sprovesti

novi popis stanovništva i preduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo puno učešće Roma u popisu.

24. Sistematski nadgledati pristupa Roma i drugih manjina pravdi, obrazovanju, smjestaju, zaposlenju, zdravstvenoj zaštiti i socijalnim službama, te ustanoviti mehanizme za sakupljanje i objavljivanje disagregiranih podataka iz ovih oblasti, u obliku shvatljivom za pripadnike šire javnosti.
25. Sprovesti javne informativne kampanje o ljudskim pravima i pravnim lijekovima dostupnim žrtvama kršenja ljudskih prava, uključujući takve javne informativne kampanje usmjerene na romske zajednice.
26. Sprovesti sveobuhvatne treninge iz oblasti ljudskih prava i borbe protiv rasizma za državne i lokalne službenike, pripadnike policijskih snaga i pravosuđa.
27. Na najvišem nivou, otvoreno govoriti protiv rasne diskriminacije nad Romima i drugima, te staviti do znanja da rasizam neće biti tolerisan.